

ASKERİ TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yıl : 6
Ağustos 2008
Sayı : 12

"Türkiye Cumhuriyeti ve onun bugünkü sahipleri olan Türkler bütün dünya medeniyet ve insanlığı için, benzemeye çalışılacak bir örnektir. Şahs bu kadar değil, Türkler tarihin çok eski devirlerinde insanlığa karşı yaptıkları kültürel vazifeleri yeniden ve fakat bu sefer daha üstün şekilde yapmaya hazırlanan yüksek bir varlıktır."

H. Atatürk

**ASKERİ TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**
(ULUSLARARASI ASKERİ TARİH
KOMİSYONU ÜYESİ)

**GENELKURMAY ATASE BAŞKANLIĞI
YAYINLARI**

YIL: 6 Ağustos 2008

SAYI: 12

Sahibi

Genelkurmay ATASE Başkanlığı

**Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Dz. Öğ. Kd. Alb. S. Ömer
ERENOĞLU**

Dergimizdeki yazı ve resimlerin her hakkı saklıdır; ancak, kaynak gösterilmek suretiyle iktibas edilebilir.

Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan makaleler yazarlarının kişisel görüşlerini yansıtır. Bu itibarla Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüşlerini yansıtmaz.

ISSN 1303 - 9342

NSN 7610270427201

**ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2008**

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

**1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nden
1974 Barış Harekatı'na Kıbrıs ve
Kıbrıs'ta Türk Askeri Varlığı**

Ulvi KESER..... 1

**Osmanlı - Rus Savaşı'nda
Kimyasal Silah (1768 - 1774)**

Ahmet ÖĞRETEN..... 27

**Çanakkale Savaşları'nda
ANZAK'ların Rolü**

Bayram AKÇA..... 37

**Ekümeniklik İddiasının Tarihi
Seyri ve Patrikhane**

Süleyman ÖZMEN - R. Kutay
KARACA..... 49

**1860-1861 Cebel-i Lübnan
İşyanı ve Osmanlı Devleti**

Emine GÜMÜŞSOY..... 67

**Millî Mücadele Yıllarında
İnebolu'da Faaliyette Bulunan
Cemiyet ve Teşkilatlar**

Hüsnü ÖZLÜ..... 85

**Kurmay Yarbay Hayri
(Tümgeneral Tarhan)'nin
Anafartalar Muharebeleri'yle
İlgili Harp Akademilerinde
Verdiği Konferansa Dair**

Hülya TOKER - Sema DEMİRTAŞ.... 97

Gazilik Unvanı

Atike KAPTAN..... 131

**Türk-Tunus İlişkilerinde Önemli
Bir Safha: Kırım Savaşı'nda
Tunus Birlikleri**

Betül TURAN..... 139

ASKERİ TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Hakemli Dergi

Yılda iki sayı yayımlanır.

Yıl: 6 Ağustos 2008 Sayı: 12

ISSN: 1303-9342

NSN: 7610270427201

Yayın Kurulu

Kur. Alb. İskender ÖZBAY

Dr. Öğ. Alb. Zekeriya TÜRKMEN

Hv. Öğ. Yb. Rezzan ÜNALP

Tarih Uzmanı Ahmet ÇALIŞKAN

Tarih Uzmanı Filiz ÖGER

Düzeltili / Sayfa Düzeni

Düzeltilen Melek ALKA

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ergün AYBARS

Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL

Prof. Dr. Yücel ÖZKAYA

Prof. Dr. Mete TUNÇOKU

Dr. Rifat UÇAROL

Prof. Dr. Reşat GENÇ

E. Korg. Hüseyin IŞIK

Dr. E. Tümğ. Güngör CEBECİOĞLU

E. Tuğg. Fahri ÇELİKER

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Enver KONUKÇU

Prof. Dr. İsrail KURTCEPHE

Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ

Prof. Dr. Ömer TURAN

Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU

Doç. Dr. Yusuf SARINAY

Doç. Dr. Kemal ARI

Dr. Yusuf ÇAM

Dr. Öğ. Alb. Yavuz ÖZGÜLDÜR

Dr. Öğ. Alb. Mehmet ÖZDEMİR

E. Dr. Öğ. Alb. Ali GÜLER

Dr. Öğ. Alb. Zekeriya TÜRKMEN

Dr. Öğ. Alb. Suat AKGÜL

Tel: 0 312 402 23 18-19-20

Belgegeçer: 0 312 424 21 31

Elmek: atad@tsk.mil.tr

Yazışma Adresi

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı 06100

Bakanlıklar/Ankara

GENELKURMAY BASIMEVİ
YAYIN NUMARASI : 2008/84

OSMANLI - RUS SAVAŞI'NDA KİMYASAL SİLAH (1768 - 1774)

Ahmet ÖGRETEN*

Özet: Tarih, insanlığın varoluşundan itibaren milletler ve devletler arasında pek çok mücadeleye şahit olmuştur. Kıyasıya cereyan eden mücadelelerde çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Bundan amaç, düşmanı güçsüz ve etkisiz hâle getirmek, kimi kere de tamamen yok etmek olmuştur. Klasik Çağlardaki savaşlarda toplu imhayı amaçlayan silahların kullanımına pek rastlanmaz. Günümüzde bilinen toplu imha silahlarından biri de kimyasal silahlardır. Geçmişte nadiren görülen bu silaha başvuran devletlerden biri Rusya'dır. Rusya'nın bu silaha başvurmayı âdeta alışkanlık hâline getirdiği çok yakın yıllarda yapılan uygulamalardan da açıkça görülmüştür. Bu çalışmada, günümüzde modern teknoloji den istifade edilerek kullanılan kimyasalların, Ruslar tarafından, XVIII. yüzyıl savaşlarında, o çağın imkân ve fırsatlarından yararlanılarak, Türklere karşı kullanıldığı ortaya konulmuştur. Rusya'nın kimyasal silaha başvurduğu bu savaş, Osmanlı Devleti'nin Rus müdahalelerine karşı Polonya'yı korumaya kalkışmasından kaynaklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, Polonya, Osmanlı - Rus Savaşı, tarihte kimyasal silah.

Giriş

Osmanlı Türk Devleti'nin Rus müdahalelerine maruz kalan Polonya'yı korumak amacıyla girdiği, ancak yaşadığı büyük hezimetler sonucu, kadim Türk yurtlarından olan Karadeniz ve Kafkasya'nın kuzey coğrafyasındaki önemli topraklarını kaybettiği 1768 - 1774 Osmanlı - Rus Savaşı'nda Ruslar tarafından, Türk ordusuna ve Türk halkına karşı, günümüzde kimyasal silah kategorisinde değerlendirilen bazı zehirli maddeler kullanılmıştır.

Kimyasal silah, Birleşmiş Milletlerin 1969 yılında yayımladığı rapora göre "insanlar, hayvanlar ve bitkiler üzerinde doğrudan toksik etkileri nedeniyle kullanılan her türlü katı, sıvı ve gaz hâlindeki kimyasal maddeler" olarak tanımlanmıştır. Hatta bu kimyasal maddelerin atımında kullanılan her türlü mühimmat ve teçhizat da kimyasal silah olarak tanımlanmaktadır. Özelliklerine göre birkaç kısma ayrılırlar. Kimyasal silah, hedef ülke ve toplumda asker ve sivilleri saf dışı bırakmak, hareket kabiliyetlerini azaltmak, bitkisel ve hayvansal besinleri zehirleyerek kullanılmaz hâle getirmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu türden maddelerin insanlık tarihinde savaş amaçlı olarak kullanımı ile ilgili bazı örnekler vardır: M.Ö. 431 - 405 yıllarında Isparta ve Atinalılar arasında meydana gelen Peleponnes Savaşları'nda her iki taraf birbirlerine karşı kükürt ve katran karışımını yakarak, çıkan boğucu gazı kullanmışlardır. Bizanslıların 670 yılından itibaren, çeşitli maddelerin karışımından elde edilen "Rum ateşi"ni kullandıkları, XX. yüzyılın başında meydana gelen Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanların klor ve hardal ile birlikte katı partiküllü difenil klorasili kullandıkları, Fransızların fosgeni top mermilerinde kullandıkları bilinmektedir. 1914 - 1918 yıllarında Birinci Dünya Savaşı boyunca kullanılan klorlu gazlar yüzünden 100.000 kişi ölürken 1,3 milyon kişi yaralanmıştır.¹ Ayrıca Çinliler tarafından Göktürklere karşı

* Yrd. Doç. Dr. Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / Kastamonu

¹ Ferda Balancar; "Kitle İmha Silahları", http://www.turkishtime.org/15/78_tr.asp/27.11.2006.

Osman Gürel; "Kimyasal Savaş", <http://www.ttb.org.tr/eweb/savas/3.html/27.11.2006>.

kimyasal silah kullanıldığı bilinmektedir. Türkler tarafından kurulan ve doğuda Mançurya'dan batıda bugünkü Romanya'ya uzanan, tarihin en büyük imparatorluklarından biri olan Göktürk Hakanlığı, ustaca çevrilen Çin entrikaları yüzünden önce ikiye bölünmüş; sonra doğu kısmı toprakları kısmen Çin egemenliğine girmiştir. Bu duruma engel olmak isteyen Batı Göktürk Hakanı Tardu, Çin'e karşı bir askerî harekât başlatmış; ancak Türk ordusunun geçtiği yollar üzerinde bulunan akarsular, kuyular ve pınarlar Çinliler tarafından gizlice zehirlenmiştir. Düşman tarafından böyle bir davranış beklemeyen Hakan Tardu, ağır zayıat ve telefata uğrayarak harekâttan çekilmek zorunda kalmıştır (600).²

Bu çalışmada, Rus casuslarının 1768 Seferi'nde Türk ordusuna sızmaları, kullandıkları zehirle kimyasal maddelerle orduya ve sivil halka verdikleri zarar ve zehirli kimyasal maddelerin kullanılış şekli ele alınarak değerlendirilmiştir.

Osmanlı Rus Savaşı'na Doğru Giden Gelişmeler

Petro'dan itibaren Avrupa siyasetinde rol almayı hedefleyen Rusya, Avrupa'nın doğusunda yer alan Lehistan (Polonya)'yı nüfuzu altına almak istedi. Rusya'nın bu isteği karşısında son derece hassas davranan Osmanlı Hükümeti, Prut Antlaşması ve onu teyit eden sonraki muahedelerle Rusya'yı Lehistan'dan uzak tutmaya çalışmış, Rusya'nın Lehistan'da asker bulundurmamasını taahhüt altına almış ve nüfuz tesis etmesini engellemeye gayret etmiştir.³ Ancak bütün bu taahhütlere rağmen Rusya, Lehistan üzerindeki emellerinden vazgeçmedi. Leh Kralı III. Ogüst'ün 1763'te ölümü üzerine Rusya, Prusya (Almanya) ile anlaşarak Lehistan'ın iç işlerine müdahaleye girişti. Rus Çariçesi II. Katerina, Lehistan kralını seçmek üzere toplanan Leh Diyet Meclisine, kendi gözdesi olan Leh asilzadelerinden Stanislav Ponyotovski'yi aday göstererek seçilmesi için elçisi vasıtası ile baskı yapmaya başladı.⁴

Bu durum karşısında, Lehistan'a Katolik kral isteyen Fransa ve Avusturya, tereddüde düşüp sessizliğe bürünürken, bir taraftan da Fransa Hükümeti İstanbul'daki elçisi Venjen vasıtasıyla Lehistan'ın istiklali konusunda hassas olan Osmanlı Hükümetini Rusya'ya karşı tahrike başladı.⁵

Kendi planını uygulamak isteyen Rus Çariçesi II. Katerina ise kuvvete başvurdu. Leh asilzadelerinden bir kısmının silaha sarılması üzerine de Rus

"Kimyasal Silahlar";

<http://www.hastarehberi.com/dahilliyedahilliyed12/kimyasalsilahlar.htm>/27.11.2006

"Kimyasal Silahlar ve Korunma";

<http://www.bilkent.edu.tr/~bilheal/aykonu/Ay2003/January03/kimyasalsilah.htm>/27.11.2006.

² İbrahim Kafesoğlu; Türk Millî Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1984, s. 103.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, IV/1, Ankara, 1982, s. 156.

⁴ a.g.e.; s. 357.

⁵ a.g.e.; s. 158.

kuvvetleri Varşova üzerine yürüdüler. Maksatlarının serbest seçim yapılmasını temin etmek olduğunu iddia eden Rusların müdahalesini istemeyen Lehliiler, Rusya, Avusturya, Fransa, Saksonya ve Osmanlı Devletlerine başvurup, Rus askerlerinin Lehistan'dan çıkarılmasını istediler. Bu münasebetle Rus aleyhtarı Leh grup, Başhetman Branski'nin bir mektubu ile on imzalı diğer bir mektubu İstanbul'daki Lehistan Krallık Tacı Elçisi Stankiyeviç vasıtasıyla Osmanlı Hükûmetine iletti. Bu müracaatı müteakip Rus taraftarı olanlar da vaziyetten memnun olduklarını bildirir bir mektubu Rus elçisi vasıtası ile Osmanlı Hükûmetine verdiler.⁶ Bu durumda Lehliilere, aralarında anlaşmalarını tavsiye eden Osmanlı Hükûmeti, Rus elçisine de bir nota vererek, Rus askerlerinin Lehistan'dan çekilmesini ve yapılacak seçime müdahale edilmemesini istedi.⁷ Ancak Varşova'ya kadar asker sokan II. Katerina, Ponyotovski'yi kral seçtirerek (7 Eylül 1764) Lehistan'ı işgale başladı.⁸

Katerina'nın gözdesini kral seçtirmesinin ardından Lehistan üzerindeki Rus istekleri ağırlaştı. Bu istekler, Lehistan - Rusya sınırının yeniden düzenlenerek bazı toprakların Rusya'ya bırakılması, savunma ve saldırıya yönelik askerî bir ittifak yapılması ve Lehistan'da Katolıklara verilmiş olan hakların Ortodokslara da verilmesi idi. Ret cevabı alınca Ortodoksları destekleyen Rusya, Protestanların himayecisi durumundaki Prusya (Almanya) ile anlaşarak, Katolik olmayanların haklarını tanıdıklarını ilan ettiler. Bunun üzerine Lehistan'da mezhep kavgaları başladı.⁹

Rus istek ve müdahalelerine karşı mücadele grupları oluşturulan Lehistan'da iç savaş başladı. Bu iç savaşta Rusların desteklediği Ortodoksların çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu Haydamak adı verilen serseri çeteleri büyük ölçüde katliamlar yaptılar. Bu arada Ruslar gelişen hadiseleri bahane ederek Lehistan'a yeni kuvvetler sevk ettiler.¹⁰ Leh vatanseverlerinin meydana getirdiği mücadele grupları dağıtıldı. Bunlardan Osmanlı topraklarına kaçanlar ise takip edilerek öldürüldü. Kırım'a bağlı Balta kasabasına kadar gelen Rus kuvvetleri, Osmanlı vatandaşı Müslüman halktan da bazılarını öldürdüler.¹¹

Bu esnada gerek Ruslardan kaçıp iltica eden Lehliilerin, kendilerinin ve memleketlerinin Ruslardan kurtarılması için yaptıkları müracaatlar gerekse İstanbul'daki Fransız elçisinin teşvik etmesi ve İstanbul halkında Rusya'ya

⁶ Gelen her iki mektup ve Rusya elçisinin Sadrazamlık Makamına verdiği taktir ile ilgili sadrazamın padişaha sunduğu tezkire için bk. Ahmet Öğreten; Mustafa Kesbi İbretnümâ-yı devlet, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002, s. 68-71.

⁷ Uzunçarşılı; s. 358.

⁸ a.g.e.; s. 359.

⁹ a.g.e.; s. 359. Akdes Nimet Kurat; Rusya Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1987, s. 288.

¹⁰ Uzunçarşılı; s. 360. A. N. Kurat; s. 288.

¹¹ Uzunçarşılı; s. 360.

savaş açılması yönünde beliren istekler, Osmanlı Hükümetinin Rusya'ya karşı savaş ilanında etkili oldu ve Lehistan'ı Rus istilasından kurtarmak üzere 1768 (1182) Seferi'nin açılmasına karar verildi.

Ordunun Cepheye Hareketi ve Rus Casusların Faaliyetleri

İstanbul'da geçiş merasimini tamamlayan ordu¹² 30 yıldan beri uzak kaldığı sefere çıkmak üzere 26 Mart 1769 günü (H. 1182 Zilkadesinin 18. günü) Davudpaşa'da toplandı. 1 Nisan 1769 (H. 24 Zilkade 1182)'da Davudpaşa'dan hareket eden ordu 11 Nisan 1769 (4 Zilhicce 1182) Salı günü Edirne şehri içinden geçerek Tunca Nehri'nin karşı tarafında bulunan ve Sırık Meydanı¹³ denilen yere vardı. Otağ kuruldu, ordu Kurban Bayramı'nı kutlamak üzere burada konakladı.¹⁴

Kurban Bayramı Edirne'de geçirilip kurbanlar kesilirken, mühtedî Frenk (Müslüman olmuş Avrupalı) kıyafetinde genç bir hekim çıkıp, "Ben hekimim, İslam askerinden hasta olanları tedavi etmeye memurum." diye Edirne çarşılarında ve karargâh içlerinde tellallar çağırttı.¹⁵ Yapılan tedavi hizmetlerinin ücrete tabi olmadığına da söylenmesi, ilgiyi daha da artırmıştı. İlanı duyan herkes, en küçük bir rahatsızlığı bile olsa, hekime koşmuş ve derdine deva bulma gayretine koyulmuştu.¹⁶ Adamlarını hizmet için çadırdan çadıra koşturan ve hastaları ilgi ile çadırına alıp ilaçlar dağıtan, bütün bu hizmetleri ve emeğinin karşılığında bir akçe bile talep etmeyen¹⁷ hekimin davranışları, bazı insanların şüphesine sebep oldu. Hekimin tutumundan şüphelenenler, "Bu şahsın hekimlikle ilgisi olmadığı, belki de bu suretle casusluk ve düşmana hizmet ediyor." olabileceğini düşünerek hakkında şikâyetçi oldular.¹⁸ Şikâyet ordunun başında Edirne'ye gelmiş bulunan veziriazama kadar ulaşınca hekim, tellalbaş tarafından veziriazamın huzuruna getirildi. Burada hekimin ilaçları kontrol edildiğinde, iddiaları doğrulayıcı nitelikte olduğu görüldü. Hekimin ilaç diye yanında bulundurup

¹² İstanbul'da tertip edilen geçiş merasimi için bk. A. Öğreten; s. 110-114. M. Münir Aktepe; Şem'dâni zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'üt-tevârih, II. A, İstanbul, 1978, s. 116-119.

¹³ Bugün Edirne halkı, İmaret diye bilinen Bayezit Külliyesi civarındaki mahalle ile Tunca Kışlası arasında kalan, tarıma açık durumdaki, tahminen altı yedi dönümlük bir boşluğa Sırık Meydanı demektedir. O zamanki ordunun konakladığı Sırık Meydanı, bugünkü Tunca Kışlasının yer aldığı saha olsa gerektir.

¹⁴ A. Öğreten; s. 114-115. Enverî Sadullah; Enverî Tarihi, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kısmı, TY. 590, v. 8a. Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Kamil Kepeci Tasnifi, Amedî Kalemî, nr. 60/4, s. 1.

¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Kamil Kepeci..., s. 1.

¹⁶ Enverî Sadullah; v. 8a.

¹⁷ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; TY. 5945, v. 75. Bu eser kütüphane kayıtlarına, müellifi "Cavid" olarak kaydedilmiştir. Ancak Cavid'in olmadığı gibi, kesin müellifi belli değildir.

¹⁸ Enverî Sadullah; gös. yer.

hastalara dağıttığı maddeler uzmanlara incelettirildiğinde, zehirden ibaret oldukları kesin olarak anlaşıldı.¹⁹

Rus Casuslarının İtirafı

Rus olduğu anlaşılan hekim, sorguya çekildiğinde şu itiraflarda bulundu: "Bizler yirmi beş kişilik bir ekibiz. Kralımız tarafından Müslüman Türk askerine zehirli ilaç ve merhem vererek ve içme sularına zehir katarak zayıf vermeye memur edildik. İki arkadaşımız da Divan tercümanlarından birinin hizmetindedir." diyerek arkadaşlarının kimler olduğunu ve buldukları yerleri gösterdiler. Divan tercümanının yanında olduğu söylenenler araştırıldığında, gelişmeleri öğrenip şafak vakti kaçtıkları anlaşıldı. Kaçanların yakalanması için çıkarılan ferman üzerine aramalara başlandı. Bunlardan ikisi Tatarlar tarafından Havsa yakınlarında ele geçirildi ve sahte hekimle yüzleştirildiler. On altı yaşlarındaki Müslüman kıyafetli sahte hekimin ifadesinden, ordu içinde zaman zaman muhtelif kıyafetlerde ve çeşitli yerlerde bulunduğu anlaşıldı. Bazı arkadaşlarının İstanbul'da oldukları, görevlerinin, verdikleri ilaçlarla ve menzillerde (yol üzerinde ordunun konaklama yerleri) konaklayan ordunun sularına zehir katmak suretiyle Müslüman olanları zehirlemek olduğunu tekrarladı. Bu kişiler, İstanbul'da kaldıkları sürece de o zaman için Fener Rum Patriği olan Karfez'in kendilerine yardım ettiğini itiraf ettiler.²⁰ Fener Rum Patriğinin yardım etmek suretiyle suç ortağı olduğu casuslar, itiraf ettikleri gibi Edirne'de karargâh içinde bulunan ve Ayrılık Çeşmesi²¹ adı verilen çeşmenin suyunu zehirlenmişlerdir. Gerçekten bu çeşmeden su içen kimselerin hemen öldüklerinin görülmesi üzerine yapılan araştırma sonunda, söz konusu sahte hekimler tarafından çeşme hazinesine zehir konduğu anlaşılmıştır.²² Kaynaklardan biri çeşme sularına zehir atılmasını şu ifadeleri ile teyit etmektedir: "Ordu Edirne'ye vardığında asker, ihtiyaçları olan sularını Arda, Tunca ve Meriç nehirlerinden, bazıları da Edirne içindeki çeşmelerden alırlardı. Bu arada Moskovlu tarafından tayin olunan casuslar gelip, su hazinelerine öldürücü keskin zehir koymaları üzerine çeşmelerden su içen pek çok insan ve hayvan telef oldu. Zehirlenme sebebinin ortaya çıkmasından sonra çeşmelerin su hazineleri temizlendi."²³

İtiraflar doğrultusunda Patrikhanede yapılan aramada, bu casuslardan olduğu anlaşılan ve daha önce Darıca taraflarında papaz kıyafetinde dolaştığı görülen İstefan adında bir şahıs da Patrikhane içinde küçük oda diye bilinen yerde yakalandı.²⁴ Sadrazamın Edirne'den sonra üçüncü

¹⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Kamil Kepeci..., s. 1. Enverî Sadullah; gös. yer.

²⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Kamil Kepeci..., s. 1.

²¹ Pek çok tarihî eserin tahribata uğrayıp yok olduğu Edirne'de, ordunun konakladığı Sırık Meydanı ve civarında yapılan araştırmalarda bu isimde bir çeşmeye rastlanmadı.

²² İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; TY, 5945, v. 75a.

²³ A. Öğreten; s. 114-115.

²⁴ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi; E. 2380/18.

konaklama yeri olan Paşaköy Menzili'nden 22 Nisan 1769 (15 Zilhicce 1182) Cumartesi günü padişaha gönderdiği tezkire yazısına göre, yakalanan bu iki casus hekim, Patrikhanede ele geçen İstefan'ı tanıdıklarını, kendisi ile devamlı görüştüğünü ve ortak hareket ettiklerini itiraf etmişlerdir. İki sahte hekim Muhzır Ağa(*) gözetiminde iki sandık zehirli ilaçları ile birlikte ihtiyaten ordu ile beraber götürülürken, hizmetçi durumundaki üç kişinin tutuklu olarak Edirne bostancıbaşısına(**) teslim edildiği bu tezkireden anlaşılmaktadır.²⁵ Olayın şahidi durumundaki diğer kaynak, casus sahte hekimin yanında bulunan birkaç tulum dolusu katrana benzeyen siyah zehrin sandıklara konularak İstanbul'a gönderildiğini, durumun bir rapor hâlinde İstanbul'a bildirildiğini aktarmaktadır.²⁶

Bu arada serdarı ekrem (başkumandan) tarafından ordunun bütün birimlerine gönderilen bir genelge ile dikkat çekilmiş ve bu casus hekimlerden alınan ilaçların kullanılmayıp atılması bildirilmiştir. Diğer taraftan da yol boyunca suları zehirlenen su hazineleri ve kuyuları, barut ile dezenfekte edilerek temizlenmiştir.²⁷

Gözaltında olduğu hâlde ordu ile birlikte götürülen Rusya'nın İstanbul'daki kapı kethüdası (temsilcisi), Edirne'de bu casusların ele geçirilmesine kadar son derece rahat ve laubali hareket ediyor ve âdeta tutsak durumunda oluşunu umursamaz gözükmüyordu. Hatta muaşeretisizce davranışları ile defalarca kendisini muhafaza ile görevli çorbacının şikâyetlerine konu olmuştur. Ancak casusların Edirne'de ele geçişi ile birlikte son derece nazik ve mülayim bir havaya girmiş; hatta muhafaza bir saat hediye teklifinde bile bulunmuş; fakat kabül ettirememiştir.²⁸ Bu davranışlar, Rus temsilcinin casuslarla suç ortaklığını göstermektedir.

Rus Casusların Ordu Dışındaki Faaliyetleri

İstanbul'da havaların yeni yeni ısınmaya başladığı ilkbahara rastlayan bu günlerde, açık havaya çıkan ve çimenlikler üzerine dökülmeye başlayan halk, henüz atlatılan kış badiresinde yakalandıkları hastalıklarına çare aramaktadır. Bu durum casusların halk arasında faaliyet gösterebilmelerine çok uygun bir ortam yaratmış, casuslar pek çok kimse ile temas kurma şansı

(*) Muhzır Ağa, Yeniçeri Ocağı bölük kumandanlarından biridir. En önemli görevlerinden biri, Veziriazamın maiyetinde bulunup, güvenliğini sağlamaktır. Bk. Mehmet Zeki Pakalın; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983, s. 572-573.

(**) Bostancıbaşı, İstanbul'un bir kısmının şehir güvenliği ile saraylar ve saraylara ait bahçelerin bakım sorumluluğu yanı sıra, padişahın gazabına uğrayıp katli lâzım gelenlerin infazına memurdurlar. Bk. Mehmet Zeki Pakalın; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983, s. 240.

²⁵ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi; E. 2380/8.

²⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi; gös. yer.

²⁷ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi; E. 2380/8.

²⁸ a.g.a.; E. 2380/277.

ve fırsatı bulmuşlardır. Casusların yalnız Müslüman halka dağıttıkları bu ilaçlarından pek çok sayıda Müslüman Osmanlı vatandaşının nasip aldığı bilinmektedir.²⁹ Şifa bulmak arzusu ve ümidi ile Moskov'dan ilaç alanların cümlesinin zehirlenip öldükleri kaynaklarca beyan edilmekle³⁰ birlikte kesin sayı verilmemektedir.

Yakalanan Rus Casusların Durumu

Sadrazam ve Serdarı Ekrem Mehmet Emin Paşa, Edirne'den ayrılışının on birinci günü olan 30 Nisan 1769 Pazar günü Prevedin'den padişaha gönderdiği arzda, patrik ve adamlarının sürgün edilmeyip, İsakcı'dan gönderilecek casus hekimler ile yüzleştirilerek sorgulanmalarının uygun olacağını, hâlihazırda hekimlerin ilk ifadelerinin aksine bir beyanda bulunmadıklarını, iş birlikçi patrik ve adamlarının hekimler gelinceye kadar hapsedilerek yüzleştirilmelerinin uygun olacağını böylece, hiç olmazsa dost ve düşmanın tam manası ile ortaya çıkmasının sağlanacağından bahsedilmektedir.³¹

Kaynaklardan birinde, bu olaya karışanların akıbeti hakkında, "Başkalarına ibret için leylek çadırı önünde katl ü idam edilirken, hapsedilen Rum patriği sürgün edilmiş, konuyla ilgisi görülen Rum taifeden birkaç kimse çeşitli cezalara çarptırılmıştır." denilmektedir.³² Leylek çadırı³³ önünde katledilenlerin Edirne bostancibaşısına teslim edilen hizmetçi kılığındaki üç casus olduğu sanılmaktadır. Zira sadrazamın arzından da anlaşıldığı gibi, hekim rolü oynayanlar ordu ile birlikte İsakcı'ya kadar götürülmüşler ve oradan İstanbul'a gönderilmişlerdir.

Sonuç ve Değerlendirme

Rusların savaş hâlinde oldukları Osmanlı ordusunu ve Müslüman Türk halkını kitleler hâlinde imha etmeyi hedef alan zehirleme hareketi, zamanın şart ve imkânlarının elverdiği ölçüde uygulanmış bir kimyasal silah kullanma hareketidir. Rusların günümüzde de zaman zaman belirledikleri hedeflere karşı kimyasal madde kullanımına öncelikle başvurdukları bilinmektedir.

²⁹ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; TY, 5945, v. 75a.

³⁰ a.g.e.; v. 75a-75b.

³¹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi; E. 2380/18.

³² Başbakanlık Osmanlı Arşivi; gös. yer.

³³ Leylek çadırı: Karargâhın ortasında cellatların oturduğu çadırın adıdır. Bk. Mehmet Zeki Pakalın; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II, İstanbul 1983, s. 365. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. nr. 5945'te bulunan yazmada leylek çadırı ile ilgili şu bilgi verilmektedir: "Paşakapısı (Sadrazamlık makamı) deyu kurulan çadırın önünde cemi' çadırların direklerinden yüksek bir sütun üzerinde kurulan çadıra leylek çadırı derler ki bir tarafında reisülküttab ve kethüdabey ve orta yerinde paşakapısı olduğuna bir nişandır. Yakın ve uzak mahallerden görünüp haceti olanlar ol vechile bulurlar.", v. 75b.

Türk ordusuna karşı Çinliler tarafından düzenlenen kimyasal saldırıdan yaklaşık 1200 yıl sonra Ruslar tarafından hemen hemen aynı nitelikli bir saldırının düzenlenmesi, ibret ve ders alınacak örneklerle dolu tarihimizi bir an bile göz ardı etmememiz gerektiğini, yoruma yer bırakmayacak çarpıcılıkla önümüze sermektedir.

Ayrıca, zehrin insan hayatını sona erdiren bir kimyasal madde olduğu bilinmektedir. Eğer Ruslar insan hayatını hedef alan bu maddeyi daha modern yöntemlerle kullanma aracına sahip olsalardı elbette o yol ve yöntemlerle kullanırlardı. Nitekim çeşitlendirilerek kullanım yöntemleri geliştirilmiştir ve XX. yüzyılın kimyasal silahlarının da temel etkeni zehirleyici ve boğucu nitelikleridir. Dolayısı ile Rusların -bugünkü anlamda ilkel yöntemlerle tatbik ettikleri- düşmanlarını zehirleyerek yok etme hareketini kimyasal silah kullanma denemelerinin bir başlangıcı olarak görmek gerekir. Rusların XX. yüzyıl boyunca ve XXI. yüzyılın başı günümüzde de farklı alanlarda bazen toplu imhaya bazen de kişilerin imhasına yönelik kimyasal madde kullandıkları bilinmektedir. Bu araştırma, Rusların bu uygulamalarının tarihî geçmişinin küçük bir boyutunu ortaya koymaktadır.

Ortodoks Rum Kilisesi patriğinin aynı kaderi paylaştığı Türk halkına ve devletine ihanet pahasına da olsa, Rus casuslara yardım ve yataklık etmesi, Patrikhanenin ne denli bir ihanete alet olabileceğinin küçük bir göstergesidir. Patriğin ihaneti tamamıyla aynı dine mensup olmanın verdiği gayretten kaynaklanmaktadır.

Ortodoks Hristiyan camianın bu gayretinin bugün de aynen devam ettiği görülmektedir.

Abstract: History has witnessed many struggles among nations and countries since the first appearance of mankind. Various methods have been applied at these brutal fights. Enemies have been tried to be inactivated or wiped away. In classical epoch weapons of mass destruction were rarely used. Nowadays, one of the common weapons of mass destruction is chemical weapons. One of the countries that has used such kind of weapon is Russia. That Russia has made a routine of using chemical weapons can be clearly noticed through the practices performed. In this study, it is stated that Russians used chemicals in the 18th century wars against Turks. The war that Russians used chemical weapons was the result of the Ottoman Empire's attempt to protect Poland against Russians intervention.

Keywords: Ottoman Empire, Russia, Poland, Ottoman-Russian war, Chemical weapons in history.

KAYNAKLAR

AKTEPE, M. Münir; Şem'dâni zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'üt-tevarih, II. A, İstanbul, 1978.

BALANCAR, Ferda; "Kitle İmha Silahları",

http://www.turkishtime.org/15/78_tr.asp/27.11.2006

Enverî Sadullah; Enverî Tarihi, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kısmı, nr.590.

GÜREL, Osman; "Kimyasal Savaş",

<http://www.ttb.org.tr/eweb/savas/3.html>/27.11.2006;

KAFESOĞLU, İbrahim; Türk Millî Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1984.

KURAT, Akdes Nimet; Rusya Tarihi, Ankara, 1987.

ÖĞRETEN, Ahmet; Mustafa Kesbi İbretnümâ-yı Devlet, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2002.

PAKALIN, Mehmet Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-II, İstanbul, 1983.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi, IV/I, Ankara, 1982.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Kamil Kepeci Tasnifi, Amedî Kalemî, nr. 60/4.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; TY. nr. 5945.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi; E. 2380/8.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi; E. 2380/18.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi; E. 2380/277.

"Kimyasal Silahlar";

<http://www.hastarehberi.com/dahiliye/dahiliye12/kimyasalsilahlar.htm/>
27.11.2006.

"Kimyasal Silahlar ve Korunma";

http://www.bilkent.edu.tr/~bilheal/aykonu/Ay2003/January03/kimyasal_silah.htm/27.11.2006.